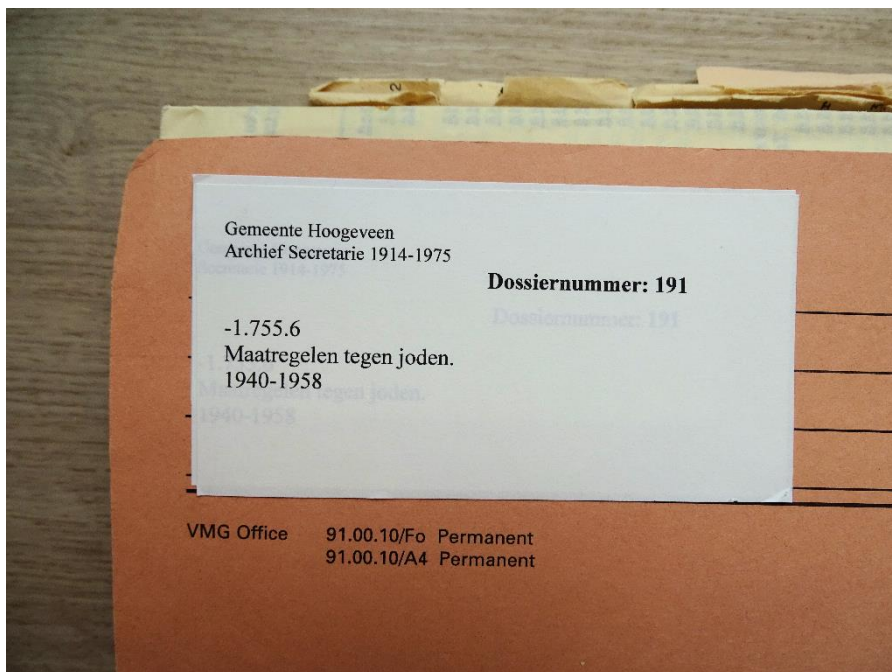

HOOGVEEENS DOSSIER 191

HET EINDE VAN DE JOODSE GEMEENSCHAP

©Albert Metselaar, 2020 albertmetselaar@home.nl

Het einde van de Joodse gemeenschap van Hoogeveen is vanaf het Raadhuis uitvoerig begeleid, door een hele serie lijsten, opgestuurd naar de bezetter. Het werd onbedoeld een administratief monument van het ongelooflijke, hoe uitsluiting, wegvoeren en vernietiging kon worden georganiseerd, met amper ergens een spoor van protest. Die vinden we in onderstaande tekst wel terug, maar is toegevoegd voor een volledig overzicht van wat er is gebeurd. We volgen de data en zien een samenleving verdwijnen.

16 mei 1940

Burgemeester Tjalma schrijft alle Joodse gezinnen aan en geeft op bevel van de Duitse militaire autoriteiten door dat ze zich met alle gezinsleden moeten melden bij de Duitse Wacht, Schutstraat 112, op zaterdag 18 mei 1940. Op het gemeentehuis wordt aan de hand van de gegevens van de burgerlijke stand alvast een lijst samengesteld, van alle Joodse inwoners van Hoogeveen. Dit onder leiding en onder druk van hoofd-ambtenaren en ambtenaar Barend Hendrik Kooman. De ambtenaren schuiven dit werk aan elkaar door, tot de jongste en laatst gekomene (hij blijft hier anoniem) er niet onderuit kan en te horen krijgt dat hij of de lijst maakt, of kan vertrekken. Hij zal dit werk ook later nog weer moeten doen, is een bekentenis van zijn kant, vele jaren

na de oorlog. *“Ze wisten dat het niet goed was. Niemand wilde het doen en ik moest het doen”*, vertelde de toenmalige jonge ambtenaar, toen hij op zijn oude dag met zijn verhaal naar voren kwam. *“Ik heb het mijn hele leven met me meegenomen, dat ik dit heb moeten doen”*. Op 16 mei werd onderstaand briefje vermenigvuldigd, dat alle Joodse gezinnen in huis hebben gekregen:

Hoogeveen, 16 mei 1940.

Op bevel van de Deutsche Militaire Autoriteit deel ik U mede, dat U en Uw eventuele gezinsleden zich Zaterdag 18 mei a.s. des voormiddags negen uur hebt te melden bij de Deutsche Wacht (Schutstraat 112) alhier.

De burgemeester van Hoogeveen.

J.Tjalma

17 juli 1940

Burgemeester Tjalma beantwoordt een brief aan de Commandant van de Deutsche Sicherheitspolizei, Beilerstraat 10 te Assen. Deze wil min of meer een overzicht ontvangen van een doorsnee van de Hoogeveense samenleving. Hij krijgt dan ook uitvoerige informatie, met alle namen en contactpersonen van fabrieken, bedrijven en organisaties, ook politieke partijen. De SD wil ook in drievoud een lijst met alle Joodse zaken. Tjalma voegt een lijst toe met 53 van de in totaal 70 Joodse adressen in Hoogeveen. 53 Joodse zaken. Met naam en adres van de eigenaren (dossier 190).

31 juli 1940

Er werd een landelijk verbod uitgevaardigd op ritueel slachten. Dit werd verpakt als een diervriendelijke maatregel. Het werd van kracht vanaf 5 augustus.

5 oktober 1940

Bekendmaking van de verplichte Ariërverklaring. Uiterlijk op 26 oktober 1940 moest iedereen in overheidsfunctie of werkzaam in het onderwijs, een Ariërverklaring hebben ingevuld. Dat hield in concreet in dat men schriftelijk bevestigde dat men geen Jood was. Wie dat niet deed, verloor zijn functie. Verklaringen werden trouw ingevuld, en daarmee werden de Joodse onderwijskrachten in Hoogeveen vanzelf geïsoleerd. Ook een gemeenteraadslid werd uit functie ontheven en ontslagen. Het ging om Salomo Polak, Hoofdstraat 55 te Hoogeveen, gemeenteraadslid. Kaatje Cohen, uit Loppersum, woonde op Grote Kerkstraat 120 te Hoogeveen en gaf les aan de O.L. School te Pesse. En: Betsy de Vries, Hoofdstraat 66 te Hoogeveen. ze gaf les aan de Volkshuishoud- en Industrieschool te Hoogeveen.

18 december 1940

Twee brieven uit een ander dossier (5981). Burgemeester Tjalma schrijft aan Salomo Polak dat hij van zijn functie als gemeenteraadslid is ontheven, op last van hogere organen, met vermelding van procedures. De burgemeester schrijft tevens aan Frederiks, Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken (waarmee hij op dat moment zij aan zij staat in een procedure om o.a. De Weide van buurgemeenten te annexeren) *“Dat de heer Salomo Polak door mij van zijn functie als lid van de gemeenteraad is ontheven”*.

3 februari 1941

Burgemeester Tjalma maakt in een uitvoerig schrijven bekend dat iedereen die één of meer Joodse grootouders heeft, aangemeld moeten worden op het gemeentehuis.

12 en 13 maart 1941

Het Poerimfeest werd gevierd. Op last van de Procureur Generaal van Politie moest de gemeente Hoogeveen de synagoge laten bewaken door de gemeentepolitie van Hoogeveen.

Februari 1941

Wie geheel of gedeeltelijk van Joods bloed was, moest zich opnieuw aanmelden. Van 10 tot 24 februari meldde de Joodse gemeenschap zich aan. Per persoon moest een formulier worden ingevuld, waarvoor een gulden moest worden betaald. Burgemeester Tjalma ondertekende de afwikkeling van de administratie.

12 maart 1941

Een verordening van de Duitsers legt vast dat alle kleine Joodse ondernemingen opgeheven moeten worden. Alle grote of economisch belangrijke Joodse ondernemingen worden 'geariseerd', voorgezet door niet-Joden. Aldus gebeurt.

11 september 1941

Burgemeester Tjalma meldde op verzoek van de Commissaris der Provincie Drenthe aan laatstgenoemde dat er in Hoogeveen op dat moment 213 Joden woonden.

30 december 1941

Burgemeester Tjalma tekende de laatste zending uittreksels van het bevolkingsregister van Hoogeveen, waardoor van alle Joodse inwoners van Hoogeveen de bij de gemeente bekende informatie werd doorgegeven aan het Hoofd der Inspectie van de Bevolkingsregisters te 's Gravenhage.

15 september 1941

Invoering van de bordjes "Voor Joden verboden". Het was een deel van een breder proces. Het verbod gold al vanaf januari 1941 voor de bioscopen, en een half jaar later voor de bibliotheken. Joden mochten niet meer bij niet-Joodse winkels boodschappen doen. Ze mochten niet meer in cafés en restaurants komen, noch in badinrichtingen. Uiteindelijk alleen nog maar in eigen voorzieningen. Er mocht geen handel meer worden bedreven tussen Joden en niet-Joden.

22 oktober 1941

Joden mogen geen lid meer zijn van niet-Joodse verenigingen. Dit gold vanaf 7 november ook voor bridge-, dans- en tennisclubs.

1 januari 1942

Met ingang van deze datum mag een Joods gezin geen niet-Joods personeel meer in dienst hebben in de huishouding.

25 maart 1942

Verbod op huwelijken tussen Joden en niet-Joden. Ook buitenechtelijke relaties zullen streng worden bestraft.

April 1942

Omdat Joodse kinderen in Hoogeveen niet meer naar de andere scholen mogen, wordt er een onderwijzeres aangesteld, die zich speciaal met de Joodse gemeenschap bezig zal houden. Haar salaris over de periode april tot en met augustus 1942 was f 630,-. Nadien was er geen onderwijs meer.

19 april 1942

In Katholieke en Protestantse kerken wordt een protestverklaring voorgelezen, tegen het door de Duitsers tegen de Joden gevoerde beleid. Het werd niet letterlijk gezegd, maar het was voor vele niet-Joden een signaal dat de kerk hen steunde, als ze de Joden steunden.

24 april 1942

Meeste Joodse slagerijen in Nederland worden gesloten. Dit geldt ook voor de slagerijen in Hoogeveen. Wie door maatregelen zijn inkomen was kwijtgeraakt, kon op dat moment geen ander werk verrichten, omdat Joden van ambten waren uitgesloten en geen eigen bedrijven meer konden beginnen.

28 april 1942

Burgemeester Tjalma schrijft aan de kerkeraden en kerkvoogdijen van Hoogeveen dat de 25^e april een circulaire bij hem was binnengekomen over de bordjes 'Verboden voor Joden'. Van kerkelijke zijde waren er ernstige bezwaren gemaakt tegen het aanbrengen van de bordjes en de kaarten op lokalen waarin verenigingen met een kerkelijke grondslag bijeenkomsten hielden. Al die lokalen van kerken en waar verenigingen met een kerkelijke grondslag bij elkaar kwamen, hoefden de kaarten niet meer aan te brengen.

3 mei 1942

Alle Joden moeten een gele ster dragen.

13 mei 1942

De commandant van de SS en SD in Assen gelaste de burgemeester van Hoogeveen dat voor vrijdag 15 mei bij de eerste post, de lijsten moesten zijn ingeleverd van alle personen in de gemeente Hoogeveen die de letter 'J' van 'Jood' op hun persoonsbewijs hadden staan. Dit ter controlering, en in tweevoud. Aldus gebeurde.

5 juni 1942

Joden mogen niet meer reizen, zonder toestemming vooraf.

26 juni 1942

Joodse Raad (Amsterdam) krijgt de aanzegging van het begin van de deportaties.

De westzijde van de Hoofdstraat, aan het begin, rond de oorlogjaren. Links zien we de achterkant van de oostzijde van het huidige Schippershuus. Daar achter zat in oorlogstijd een ruimte, dat als kantoortje in gebruik werd genomen om dagelijks alle Joodse inwoners te registreren. Truus Stern herinnerde zich daarover:

“In 1942 moesten alle joden zich melden, twee keer per dag. Hoogeveen, waar wij woonden, was één van de eerste plaatsen waar dit gebeurde. Mijn vader moest dan 's morgens en op het eind van de middag bij Café Fietsen zijn (nu het Schippershuus). Daar zat een apart kamertje, nu rechts van de deur als je via de zijkant naar binnenkomt. Achter een bureau zaten een Duitser en een Nederlander, later directeur van de ijshal in Assen. Mijn vader voelde aan dat er wat ging gebeuren. Zo kwam ik er bijvoorbeeld achter dat hij een pot leverpastei in zijn zak had gestoken. Als hij dan weggevoerd zou worden, na een dagelijkse melding, zou hij toch nog wat te eten hebben. De laatste melding was zo gesteld, dat de joodse mensen voor 18.00 uur weer thuis konden zijn. Daarna mochten ze niet meer buiten komen. Onze radio moesten wij inleveren en ook onze fietsen. Steeds meer namen ze ons af.”

30 juni 1942

Joden mogen niet meer fietsen, geen gebruik meer maken van het openbaar vervoer, en moeten vanaf 8 uur 's avonds binnen zijn.

6 juli 1942

Joden mogen niet meer telefoneren of niet-Joden bezoeken.

9 juli 1942

Burgemeester Tjalma stuurde in vijfvoud een lijst van de Joodse personen uit de gemeente Hoogeveen, aan de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung in Amsterdam.

11 juli 1942

Kerken protesteren tegen de plannen van het deporteren van Joden.

15 juli 1942

Vertrek van de eerste trein met Joden uit Amsterdam, langs Hoogeveen, naar Westerbork, en vandaar naar Auschwitz.

17 juli 1942

Joden mogen alleen nog boodschappen doen tussen 3 en 5 's middags.

20 juli 1942

De eerste groep Joodse mannen vertrok naar een werkkamp. Het ging om een oproep voor 22 personen, die naar het werkkamp Orvelte moesten verhuizen. De gemeentepolitie van Hoogeveen controleerde of iedereen aanwezig was. Ze rapporteerden vervolgens dat Meijer van Buuren niet meekon, omdat die in het ziekenhuis lag, net als A. Cohen Hartog, en dat Marinus van Zuiden en Gerhard van Zuiden niet waren opgekomen. Uiteindelijk vertrokken dus 18 personen. De gemeente betaalde 18 spoorkaartjes 3^e klas, voor de treinrit Hoogeveen-Beilen, plus twee kaartjes voor (politie)begeleiders en 2 kaartjes voor het meevoeren van hun rijwiel. De kosten werden door de gemeente gedeclareerd bij het Arbeidsbureau in Meppel.

25 juli 1942

Minister-president Gerbrandy van de uitgeweken regering in Londen, roept via een uitzending van Radio Oranje op om hulp te verlenen aan de Nederlandse Joden. Vanaf het gemeentehuis van Hoogeveen worden nadien nog meerdere malen lijsten met Joodse adressen in Hoogeveen verstuurd.

30 juli 1942

Het Gewestelijk Arbeidsbureau in Meppel schreef de gemeente Hoogeveen dat Jacob Henri Blein uit Hoogeveen, Hoofdstraat 229, naar het Kamp Westerbork is verwezen. Blein bleek echter onvindbaar.

31 juli 1942

Een groep van zeven Hoogeveense mannen moest zich die dag melden in het werkkamp Conrad bij Staphorst. Jacob van de Wijk en Alexander Wijnberg blijken in het ziekenhuis te zijn en Manus van de Wijk is spoorloos. De overige vier worden naar Staphorst gebracht. Het eerste gedeelte ging per trein, en de afstand Meppel-Staphorst was in de bus van Autobusdienst De Vries uit Zwolle. Ze vervoerden zes personen, vier Joden en twee (politie)begeleiders.

5 augustus 1942

Zeven personen zouden die dag moeten vertrekken naar het werkkamp bij Geesbrug. Alexander Cohen, Lion van de Wijk en Abraham Muller waren echter alle drie ziek. Muller lag in het ziekenhuis.

8 augustus 1942

Anne Frank was even in/bij Hoogeveen. Haar trein stond stil op het station van Hoogeveen. Ze zat in een afgesloten gedeelte van een gewone passagierstrein. Nadat mensen waren in- en uitgestapt, vertrok haar trein naar het noorden. Voor haar was dat..... Kamp Westerbork. Voor even..... In Nieuwlande en Hollandscheveld/Nieuw-Moscou zat later Sal Kimel ondergedoken, de jongen waar ze heimelijk verliefd op was.

17 augustus 1942

17 personen zouden zich die dag moeten melden in het werkkamp Ruinen. Zes van hen kwamen niet. Jacob van Coevorden lag in het ziekenhuis. Hartog Akker, Marius van Zuiden, Jacob Blein en Abraham van Zuiden waren spoorloos. Over Eddo van Rhijn zou nog nader worden bericht.

Augustus 1942

Willi Zimmermann, de Duitser die op het Arbeidsbureau in Meppel het opsturen naar de werkkampen regelde, wees burgemeester Tjalma er per brief op dat toen alle Joodse mannen tussen de 16 en de 65 jaar naar werkkampen waren gebracht. Hij wilde voor dinsdag 25 augustus 1942 van de burgemeester een lijst in drievoud met de gegevens van alle Joodse personen die nog in de gemeente Hoogeveen aanwezig waren. Tjalma tekende een begeleidend briefje op 24 augustus en de lijsten werden weer opgestuurd. 10 september 1942

Dagtekening van een brief voor burgemeester Tjalma. Deze kreeg van de Duitsers de opdracht om de distributiekaarten van 10 personen te 'sperren'. Die mochten niet meer worden uitgereikt. Ze waren niet verschenen, toen ze naar werkkampen moesten, en waren spoorloos. Deze mannen waren ondergedoken. Zie de brief hier onder. De burgemeester bevestigde vervolgens dat de distributiekaarten waren ingetrokken.

15 september 1942

Burgemeester Tjalma tekende een begeleiden briefje, bij het opsturen van een lijst van alle woningen in de gemeente Hoogeveen, bewoond door Joodse families. De lijst ging naar de vertegenwoordiger van de Reichskommissar voor de provincie Drenthe. Er staan 70 adressen op de lijst.

Eind september of op de eerste dag van oktober 1942

Alle Hoogeveense Joden krijgen een oproep, zie de brief hierna. Men moet op de avond van de 2e oktober bij het café op het marktterrein zijn. Toentertijd heette dit café "Het Centrum". Nu is er in een geheel vernieuwd gebouw een restaurant op deze plaats gevestigd.

Ich bitte Sie, die Distributiekarten folgender
in Ihrer Gemeinde nicht auffindbare Juden sperren
zu lassen:

1. Marinus van Zuiden, geb.5.9.95, Hoogeveen,
Hoofdstraat 204 a,
2. Gerhard van Zuiden, geb.28.9.86, Hoogeveen,
Hoofdstraat 206 a
3. Manus van de Wijk, geb.4.1.83, Hoogeveen,
Gr.Kerkstraat 100,
4. Hartog Akker, geb.24.12.15, Hoogeveen,
v. Echtenstraat 15
5. Jacob H.Blein, geb.4.3.12, Hoogeveen,
Hoofdstraat 229
6. Nathan Siemon Cohen, geb.3.12.18, Hoogeveen,
v. Echtenstraat 32
7. Jozef S. de Levie, geb.26.3.22, Hoogeveen,
v. Echtenstraat 34
8. Benjamin -D.Polak, geb.25.3.09, Hoogeveen,
Gr.Kerkstraat 12
9. Abraham van Zuiden, geb.22.12.25, Hoogeveen,
Hoofdstraat 204 a
10. Marius van Zuiden, geb.30.7.24, Hoogeveen,
Hoofdstraat 207

Ich bitte Sie, mir Ihre Ausführung meines Auftrages
schriftlich zu bestätigen.

2 oktober 1942

Overall in de Hoogeveense Joodse gezinnen worden de koffers en rugzakken gepakt, met de voorgeschreven spullen erin: 1 paar werklaarzen, 2 paar sokken, 2 onderbroeken, 2 hemden, 1 werkpak, 2 wollen dekens, 2 stel beddegoed (overtrek met laken), 1 eetnap, 1 drinkbeker, 1 lepel en 1 pullover, handdoek en toiletartikelen. Er mag proviand voor 3 dagen worden meegenomen. En of men ook alle uitgereikte distributiekaarten met inbegrip van de distributiestamkaarten mee wil nemen. Dit blijkbaar om te voorkomen dat iemand anders daar nog gebruik van zou maken. De bagage moet worden verdeeld. De noodzakelijke reisbehoeften (2 dekens, beddegoed, toiletgerei, bord, bestek, beker en levensmiddelen) moeten los worden verpakt van de grote bagage, de rest van de spullen. Deze grote bagage moet worden voorzien van naam, voornaam, geboortedatum en het woord "Holland". Gezinsbagage is niet toegestaan. Persoonlijke papieren moeten los van de bagage worden meegenomen,

niet ingepakt. Men moet het onmiddellijk kunnen laten zien. Levend huisraad, oftewel de huisdieren, mogen niet worden meegenomen. Het doel van de reis: men moet zich beschikbaar stellen voor een onder politietoezicht staande werkverruiming in Duitsland, en zich voor persoonsonderzoek en geneeskundige keuring daarvoor begeven naar het doorgangskamp Westerbork, station Hooghalen.

's Avonds lopen de mensen, de gezinnen, alleen of in groep-es naar het marktterrein. Ze verzamelen in het marktcafé. Vervolgens gaan ze onder politiebegeleiding naar het station. Het latere gemeenteraadslid Sjoerd Haagsma ziet zo ineens rabbi Philipson. Hij spreekt de verwachting uit dat hij en zijn gemeente in Oost-Europa in de landbouw aan het werk zullen worden gesteld.

Op de avond van de 2e oktober is er een flinke politiemacht op de been in Hoogeveen. De mannen hebben de adressen verdeeld, waar ze gaan controleren of de Joodse bewoners wel naar het marktterrein zijn vertrokken. Het lijstje ligt in het archief van de gemeente Hoogeveen. Het is bewaard voor de 'Jodenmap', volgens het stempel achterop. We lezen de namen van de heren Offeringa (na de oorlog hoofd van de Politieke Opsporings Dienst), Vink, Niemeijer, Beems, Doorten, Van der Meer, Van Roon, Bouman, Coevoet, Woortman, Meinen, Van der Veen, Lampe, De Vries, Zwaagman, Jurjens, Dobma en Oorlog. Sijtsema regelt samen met Van der Hof de administratie en veldwachter Seller uit Hollandscheveld doet de bewaking van het 'Centrum', zo heette toentertijd het marktcafé. Wat was er te bewaken? Hij moest blijkaar eventueel vluchtende Joodse Hoogeveeners opvangen. Zo kennen we alle betrokkenen. Het ambtelijke apparaat maakt het wegvoeren administratief mogelijk, de Duitsers sturen de laatste brief, en de Nederlandse politiemannen voeren het uit.

Het oppakken zelf gaf veel ophef. We lezen in het dagboek van Wolter Neutel (in particulier bezit: *"(1943) 3 oktober. Vannacht zijn hier vreselijke dingen gebeurd. Gisteravond laat is hier Duitse groene polizei aangekomen, die eerst alle politieagenten en 20 marechaussee in het politiebureau opsloten en toen om 12 uur met geweld de huizen van onze Joodse inwoners binnendrongen en vrouwen, kinderen en grijsaards wegsleepten, waarbij soms de deuren werden opengehakt en de ramen werden ingeslagen. Toen ze in de morgen hiermee nog niet gereed waren werd de politie losgelaten en gedwongen het vervolgingswerk voort te zetten, waarbij de zieken in het ziekenhuis niet gespaard bleven. Hartverscheurende tonelen speelden zich af en toen allen als een hulpeloze kudde vee op de markt bijeen waren gedreven, bleven er niet veel ogen droog. Verschillende agenten en marechaussee, wat toch over 't algemeen harde kerels zijn, stonden tegen een huis of een boom te schreien en erkenden dat dit de moeilijkste nacht van hun leven was. Sommige joden sprongen in hun angst uit de ramen en bleven dodelijk gewond liggen of trachtten zichzelf te vergassen door de gaskraam open te zetten. wie zoiets zelf meemaakt verandert er door en leert pas wat het is een mof te haten. Arme stakkers, in veewagens worden ze naar Polen getransporteerd."*

De Hoogeveense politie werd blijkbaar aanvankelijk niet vertrouwd, maar werkte na even opsluiten trouw mee.

OPROEPING!

Aan Kind van Zuiden
Schutstr. 119
Hoogeveen

L No.

U moet zich voor eventuele deelname aan een, onder politietoezichtstaande, werkverruiming in Duitschland voor persoonsonderzoek en geneeskundige keuring naar het door-gangskamp Westerbork, station Hooghalen, begeven.

Daartoe moet U op 4 October 1941 om uur
op de verzamelplaats Westerbork aanwezig zijn

Als bagage mag medegenomen worden:

- 1 koffer of rugzak
- 1 paar werklaarzen
- 2 paar sokken
- 2 onderbroeken
- 2 hemden
- 1 werkpak
- 2 wollen dekens
- 2 stel beddengoed (overtrek met laken)
- 1 eetnap
- 1 drinkbeker
- 1 lepel en
- 1 pullover
- handdoek en toiletartikelen

en eveneens marschproviand voor 3 dagen en alle aan U uitgereikte distributiekarten met inbegrip van de distributiestamkaart.

De mee te nemen bagage moet in gedeelten gepakt worden.

a. Noodzakelijke reisbehoeften

daartoe behooren: 2 dekens, 1 stel beddengoed, levensmiddelen voor 3 dagen, toiletgerei, etensbord, eetbestek, drinkbeker,

b. Groote bagage

De onder b. vermelde bagage moet worden gepakt in een stevige koffer of rugzak, welke op duidelijke wijze voorzien moet zijn van **naam, voornamen, geboortedatum en het woord „Holland”**.

Gezinsbagage is niet toegestaan.

Het voorgaande moet nauwkeurig in acht genomen worden, daar de groote bagage in de plaats van vertrek afzonderlijk ingeladen wordt.

De verschillende bewijs- en persoonspapieren en distributiekarten met inbegrip van de distributiestamkaart mogen **niet bij de bagage verpakt worden**, doch moeten, voor onmiddellijk vertoon gereed, medegedragen worden.

De woning moet ordelijk achtergelaten en afgesloten worden, de huissleutels moeten worden medegenomen.

Niet medegenomen mogen worden: levend huisraad.

Er blijken nog enkele mensen thuis te zijn gebleven. Garage Kip neemt de opdracht aan om ze weg te brengen. J.Wijnberg en Israel Kolthoff gaan per ziekenauto naar het ziekenhuis. L. Stern en J. Cohen staan ook op het taxilijstje, maar hun bestemming kennen we niet.

Later zal burgemeester Tjalma verklaren dat hij geen deel had aan het wegvoeren van de Hoogeveense Joodse gemeenschap. Toen het gebeurde was hij elders in het land, logeren bij familie. Of dat toeval was, of dat hij wist wat er zou gaan gebeuren, daar kunnen we naar gissen, maar feitelijk was zijn steun bij het wegvoeren al niet meer nodig. Hij had alle administratie mogelijk gemaakt die dit wegvoeren tot een succes kon maken. We kunnen burgemeester Tjalma niet verwijten dat hij verantwoordelijk was voor het wegvoeren van de Joodse gemeenschap. Hij was echter wel een goed bruikbaar middel voor anderen, om dat doel te bereiken. In die tijd was er regelmatig contact tussen hem en A.R.Zandbergen van de LO, de organisatie voor hulp aan onderduikers. De burgemeester kreeg dat advies ook, maar wilde niet. K. van Dalen, eigenaar van marktcafé "Centrum", stuurde een rekening naar de gemeente Hoogeveen, voor huur van zijn gelegenheid op de 2e oktober. Er werd een aparte rekening gestuurd voor het schoonmaken van het gebouw en de privaten. J. Schultink stuurde een rekening voor de maaltijden van de politie tijdens de arrestatie van de Joodse bevolking en het vervoer ervan. L.Homan had een vervoersbedrijf. Hij bracht nadien transportkosten in rekening. Koffers of personen, van huizen naar het 'Centrum' of naar het station? Dit wijst erop dat men de gemeente zag als opdrachtgever van het verzamelen en vervoeren van de Joodse gemeenschap.

2 op 3 oktober 1942

Alle Joodse werkkampen worden ontruimd en alle mannen worden afgevoerd naar Westerbork. Het merendeel van de Hoogeveense Joodse gemeenschap kwam dus via diverse tussenstappen in de nacht van 2 op 3 oktober in Westerbork aan.

Ontruimingen:

Er is nogal wat briefmateriaal in dossier 191 bewaard over de periode daarna. De tekst ging over de kosten voor het ontruimen van Joodse woningen. De woningen werden na de 3^e oktober allemaal dichtgespijkerd. De inventaris van de woningen werd in kaart gebracht, de meubels werden afgevoerd, kachels werden apart afgevoerd. Het ontruimen van de Joodse woningen was vooral het werk van meubelhandelaar A.R.Zandbergen uit de Grote Kerkstraat, tevens hoofd van de LO regio Hoogeveen, en expediteur Klaas Hartman. Zandbergen diende 13 mei 1943 een rekening in van f 218,50. Klaas Hartman kwam op die datum met een rekening van f 281,62. De goederen werden aanvankelijk opgeslagen in het gebouw van de Velomaatschappij aan de Hoofdstraat, gezien de rekeningen van 2 november 1942 tot 8 maart 1944. Later is ook sprake van opslag in een houtstek van de gebroeders Dekker aan de Willemskade, en in de synagoge. De synagoge werd ontruimd op 17 juli 1943 door J.Schultink. De meeste meubels werden weggevoerd naar Duitsland.

12 november 1942

De burgerlijke stand van Hoogeveen meldt aan de Joodse Raad in Amsterdam dat er na het wegvoeren van de Joodse gemeenschap nog twee Joodse inwoners van

Hoogeveen zijn begraven op de Joodse begraafplaats ter plaatse. Het ging om Henriette Kolthoff, overleden op 7 oktober 1942 in het ziekenhuis, en Sientje Poortje, weduwe van M. van der Horst, op 1 november 1942 overleden in het gesticht "Licht en Kracht" in Assen. Ze werden bijgezet op de Joodse begraafplaats onder leiding van aanspreker R. Post van de Schutstraat. Men stelde zich voordien in verbinding met Machiel van der Horst, lid van de Joodse gemeente, die in Hoogeveen was achtergebleven. Dit in verband met de Joodse gebruiken rondom een begrafenis.

De vrachtwagen waar Klaas Hartman in oorlogstijd al mee reed, en waarmee Joodse goederen werden afgevoerd. Hij staat hier net ten noorden van de huidige Tamboer, met blikafval.

1 december 1942

De datum waarop administratief een 'knip' wordt gemaakt in het bevolkingsregister. Er worden 184 personen administratief afgevoerd. Ze zijn naar Westerbork gebracht of ze zijn ondergedoken. Met onbekende bestemming vertrokken. Er zijn nog 18 Joodse personen ingeschreven in de gemeente Hoogeveen. Ze verblijven elders in een ziekenhuis of instelling voor geesteszieken (voor zover ze daar nog niet zijn weggevoerd), ze moesten nog worden overgeschreven naar een andere gemeente (als ze daar al niet waren weggevoerd) of ze woonden in de Beatrix Stichting, het Hoogeveense bejaardenhuis aan de Bentinckslaan. Er was ook nog een gemengd gehuwd gezin in Hoogeveen aanwezig. Concreet waren er nog aanwezig in Hoogeveen zelf: drie personen van de familie Ter Berg (gemengd gehuwd), Israël Kolthoff en Evelina Cohen (beiden in Ziekenhuis Bethesda), Hartog Braaf, Mietje Stern, Betti de Vries en Hendrika Wijnberg (alle vier in de Beatrix Stichting).

31 december 1942

In het Kamp Westerbork verblijven op dat moment nog 22 personen, die voordien in de gemeente Hoogeveen woonachtig waren. De anderen zijn al afgevoerd naar de

vernietigingskampen. Op de lijst staat ook de naam van vader Ter Berg. Die mocht vanwege een gemengd huwelijk eerst nog blijven, maar werd later alsnog naar Westerbork gebracht.

13 april 1943

Er mogen op last van de Rijkscommissaris geen Joden meer in Drenthe verblijven. Mocht er toch nog ergens een Jood worden aangetroffen, dan dient men dat voor 16 april te melden aan de SD te Assen.

15 april 1943

Burgmeester Tjalma schrijft een brief aan de Sicherheitsdienst (SD) in Assen. Daarin wordt aangegeven dat er op dat moment in de gemeente Hogeveen slechts één Jood aanwezig is, namelijk Israël Kolthoff, geboren 7 juli 1866 in de gemeente Hogeveen. Hij is opgenomen in het ziekenhuis, omdat hij doodziek is, volgens een verklaring van de arts. "Überigens ist die Anordnung Über das Fortführen von Juden völlig durchgeführt", was de zin waarmee de burgemeester afsloot.

De protestbrief van 18 mei 1943.

ONDERWERP:

Maatregelen ten aanzien van
de Joodsche bevolking.
Verhaal van kosten.

De van hoogerhand genomen maatregelen ten aanzien van de Joodsche bevolking, hebben de Gemeente herhaaldelijk voor uitgaven gesteld, welke, gelet op het landelijk karakter der maatregelen, bezwaarlijk te haren laste kunnen worden gelaten.

In dit verband zijn te noemen:

de kosten van transport der Joodsche bevolking naar een kamp;

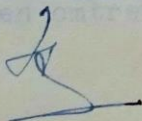
de kosten van ontruiming der achtergelaten woningen;

de kosten van bewaring der achtergelaten woninginventaris.

Ik zal het daarom op prijs stellen van U te mogen vernemen, aan wie de Gemeente deze kosten, eventueel, in rekening kan brengen.

De Burgemeester van Hogeveen,

De Gemeente-secretaris,

T.

18 mei 1943

Burgemeester Tjalma schrijft een brief aan de Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken. Hij protesteert daarin tegen het feit dat de maatregelen tegen de Joodse bevolking financieel gedragen moeten worden door de burgerlijke gemeente Hoogeveen. Er zijn geen protestbrieven bekend waarin hij protesteert tegen de maatregelen zelf, terwijl het dossier toch aardig compleet is. Over de kosten wordt uitgebreid gecorrespondeerd met de Duitse instanties.

7 december 1943

Brief van NSB-burgemeester Veldhuis aan het Hoofd der Nederlandse Volksdienst te Assen: "Ik deel U mede, dat in deze gemeente nog goederen toebehorende aan weggevoerde Israëlieten waren opgeslagen in de voormalige synagoge aan de Schutstraat en in een houtstek aan de Willemskade alhier. De in de synagoge aanwezige goederen werden geleidelijk van gemeentewege gesorteerd. Tijdens een onderbreking van deze werkzaamheden werd, zonder voorkennis der gemeente, dit gebouw op last van een Duitse instantie leeggehaald, waarbij ook de vloeren en de lambrisering werd uitgebroken. Het houtstek aan de Willemskade is sinds geruime tijd bij de weermacht in gebruik zodat van gemeentewege hier geen toegang kan worden verkregen".

April 1945 en later

Toen de overlevenden van de Joodse gemeenschap terugkeerden, vonden ze hun woningen bewoond door derden. De eersten waren er al ingetrokken in oktober 1942. De panden werden beheerd door de ANBO, Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen. In dossier 191 vinden we een lijst van alle woningen en alle bewoners uit de laatste jaren van de oorlog.

Zomer 1945

In hotel Victoria, het hoofdkwartier van de Hoogeveense BS, was op een dag een heel gesprek op gang gekomen, toen duidelijk werd wat er met de Joden in Duitsland was gebeurd. Voor het eerst was zeker dat het merendeel van de Joodse gemeenschap vermoord was, in een groot opgezette uitroeiingsplan, waarvan de geschiedenis geen gelijke kende. Jan Kelly van de BS ontmoette daarbij zoveel anti-Joodse gevoelens, dat hij laaiend kwaad werd. Meerderen van de BS'er verklaarden dat de Joden er zelf om gevraagd hadden, en dat het mooi opgeruimd was, nu ze weg waren. Jan kon dit niet aanhoren. Het ging hier om mensen, en het ging hier ook nog eens om mensen, die je tijdens de oorlog met gevaar voor eigen leven uit handen van de Nazi's had proberen te houden. Jan maakte namelijk deel uit van een van de organisaties voor hulp aan onderduikers. Er vielen harde woorden. Meerderen of niet, Jan veegde hen de mantel uit. Dit conflict leverde hem ontslag op, mede omdat hij ook tegen commandant Rombout in ging. Ook deze viel de Joodse bevolking af. Later werd Jan Kelly bewaker in NSB-gevangenenkamp Westerbork.

Het marktcafé waar de Joodse gemeenschap zich moest verzamelen op 2 oktober 1942. Later werd dit verplaatst en kreeg het houten gebouw de functie van buurthuis. Ten noorden van het oude café Marktzicht staat nu een andere horecagelegenheid. Niets herinnert aan de vreselijke functie in oktober 1942.

9 augustus 1945

A.R. Zandbergen diende zijn laatste nota's in bij de gemeente Hoogeveen, over het ontruimen van woningen en het ontruimen van drie opslagplaatsen, die van Trompetter, het Veilinggebouw en het Velo-gebouw. De opslagplaatsen waren ontruimd in januari en mei 1943. Het begeleidende schrijven, met de uitleg van de late indiening, is helaas niet bewaard gebleven.

10 oktober 1951

De overlevenden van de Joodse gemeenschap hebben inmiddels de beide Joodse begraafplaatsen overgedragen aan de gemeente Hoogeveen, met diverse bepalingen erbij, waaronder die van grafrust c.q. afsluiten van de begraafplaats. Hoogeveen wilde al voor de oorlog een trottoir over de begraafplaats aan de Van Echtenstraat aanleggen. Dat ging toen niet door, door druk uit de Joodse gemeenschap en onderzoek ter plaatse van een rabbijn. Er liggen namelijk graven tot aan de oude waterkant. Afgesproken was dat het hek om de oudste Joodse begraafplaats vervangen zou worden. De uitvoering liet op zich wachten. Op 1 oktober 1951 meldde Ir. Van den Berg als directeur van Gemeentewerken aan B & W van Hoogeveen dat er nog niets aan de oude begraafplaats was gebeurd. Een van de door hem gemelde moeilijkheden was de weigering van de Joodse gemeenschap om het hek aan de zijde van de Van Echtenstraat enkele meters terug te zetten, voor een nog aan te leggen trottoir. Mocht het college toch een besluit in deze nemen, zo schreef Van den Berg, dan kon dat binnen het goedgekeurde budget van f 1200,-. Aantekeningen op deze brief zijn veelzeggend. "Van Echtenstraat in orde maken" en "Er is toch besloten om zonder te vragen dit hek, als verbetering van het geheel, tegelijk te verplaatsen (achteruit)". B en W van Hoogeveen negeerden dus willens en wetens de Joodse wetgeving, ondanks de correspondentie daarover. In de formele brief van burgemeester Tjalma aan de Joodse gemeenschap van 10 oktober 1951 werd wel gezegd dat er opdracht was gegeven tot verbetering van de begraafplaats aan de Van Echtenstraat, maar vertegenwoordiger S.J. Braaf kreeg niets te horen over het trottoir over die begraafplaats. Diezelfde dag schreef Tjalma een brief aan de directeur van Gemeentewerken. Aangegeven werd dat de verbetering kon worden uitgevoerd "zonder verder vragen van toestemming enz.". Aldus gebeurde. Dezelfde burgemeester die de Joodse gemeenschap op 16 mei 1940 administratief overleverde aan de Duitsers gaf opdracht tot een trottoir over Joodse graven, tegen alle afspraken in, op het moment dat die gemeenschap geen vuist meer kon maken. Dit is nooit teruggedraaid. Nog altijd wordt het publiek aan de Van Echtenstraat wettelijk verplicht om Joodse graven te schenden, omdat men verplicht over een trottoir moet lopen, waar dat aanwezig is, los van alle Joodse regelgeving en ooit goed vastgelegde afspraken.

19 januari 1959

Deze datum zien we op een brief over de afwikkeling van oorlogsschade. De vergoedingen van de weggevoerde woninginventarissen zijn een heet hangijzer geweest, dat nog jarenlang mensen bezig hield.